

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-5-69-68>

УДК 316.72+327.5

Малімон В.І.

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

КУЛЬТУРНА БЕЗПЕКА ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Анотація. У статті на матеріалі новітніх вітчизняних досліджень виокремлено та проаналізовано пріоритети культурного розвитку України в контексті філософії сталого розвитку. Особливу увагу присвячено культурній безпеці як основі особистісної та національної безпеки. Культурна політика розглядається як одна з складових сталого розвитку суспільства. Відповідно культурний чинник має враховуватися у розробці програм у сфері сталого розвитку та в процесі впровадження цих програм у життя. Сутність культурної безпеки та її зміст спрямовані на захист життєвих потреб особи, суспільства, держави та розробку механізмів протидії сучасним викликам та загрозам.

Ключові слова: безпека, культурна безпека, національна безпека, сталий розвиток, культурна політика держави.

Malimon Vitalii

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

CULTURAL SAFETY AS AN IMPORTANT COMPONENT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND NATIONAL SECURITY

Summary. The article distinguishes and analyzes the priorities of the cultural development of Ukraine in the context of the philosophy of sustainable development on the material of the latest domestic research. Particular attention is devoted to cultural security as a basis for personal and national security. Analysis of existing scientific works allows to reach conclusion on the existence of methodological prerequisites of socio-philosophical, political nature for study cultural policy of the state in general and cultural security in particular. The need to develop and ensure the implementation of national and regional (local) programs, which would include measures for the preservation of cultural values, the spread of cultural and national-ethnic identity, is growing. Formation and maintenance of cultural security should become the basis, a «red thread» of the cultural policy of the state and an important component of the philosophy of sustainable development. Cultural policy is considered as one of the components of sustainable development of society. Accordingly, the cultural factor should be taken into account in the development of sustainable development programs and in the implementation of these programs. The essence of cultural security and its content are aimed at protecting the vital needs (interests) of individuals, societies, states and developing mechanisms for counteracting modern challenges and threats.

Keywords: security, cultural security, national security, sustainable development, cultural policy of the state.

Постановка проблеми. Необхідною умовою гармонійного розвитку державотворчих процесів є розвиток культури. Культурні чинники мають велике значення для створення гармонійного соціального середовища, підвищення його інтелектуально-духовного потенціалу, утвердження сутнісних засад національної безпеки. Приведення цих чинників в дію потребує роботи механізмів зворотного зв'язку, адже культура й держава є взаємопов'язаними та взаємозалежними системами. В умовах глобалізації зростає необхідність розробки та забезпечення реалізації культурної політики держави, що передбачала б заходи розширення меж національної та культурної свободи, збереження та примноження культурної спадщини, визначення пріоритетів розвитку культурних індустрій, адаптації міжнародного та європейського законодавства у галузі культури. Таким чином, забезпечення культурної безпеки повинно стати основою культурної політики держави, фундаментом розробки та впровадження в життя стратегічних документів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти цієї проблеми висвітлено у працях

Г. Андреса, І. Бокової, А. Борканюк, І. Ігнатченко, М. Проскуріної, О. Саюка, В. Холодка та багатьох інших науковців. Аналіз наявних наукових праць дозволяє дійти висновку стосовно існування методологічних передумов для дослідження культурної політики держави загалом та культурної безпеки зокрема.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак слід зазначити, що вчені здебільшого приділяють увагу розвитку окремих сегментів культурної сфери. Відтак, незважаючи на різноплановість підходів стосовно висвітлення проблематики культурної політики держави, поглиблення потребують концептуальні положення, що стосуються розгляду культурної безпеки як важливої складової парадигми сталого розвитку та національної безпеки.

Мета статті. Головною метою цієї статті є розкриття сутнісних характеристик культурної безпеки як важливого компонента ідеології сталого розвитку та практики національного культурно-будівництва.

Виклад основного матеріалу. У нових культурно-історичних умовах задоволення потреби в без-

пеці у всіх її проявах (індивідуальна, колективна, регіональна, національна, міжнародна) передбачає застосування комплексного підходу та врахування сукупності чинників сталого розвитку.

Сталий розвиток – це всеосяжна концепція, в центрі якої знаходиться людина у взаємодії з навколишнім середовищем. Тому сталий розвиток виступає фундаментальною засадою для вирішення багатьох глобальних проблем, наприклад, здоров'я людини, соціальної та майнової нерівності, безробіття, бідності та голоду, втрати біорізноманітності, зміни клімату, водопостачання та санітарії, енергетики, культурної свободи та інших.

Принципи сталого розвитку були закріплені в багатьох підсумкових документах конференції ООН. Справедливо зазначити, що поява концепту сталого розвитку припадає на 70-80 роки ХХ століття, тобто з проведення Конференції ООН з проблем навколишнього середовища у 1972 році, створення Всесвітньої комісії з навколишнього середовища і розвитку в 1983 році та проголошення доповіді «Наше спільне майбутнє» 1983-го року в Брутланді.

Комісія зі сталого розвитку в якості політичного органу ООН на вищому рівні була створена після Саміту Землі в Ріо-де-Жанейро в 1992 році. Одним з підсумкових документів заходу став Порядок денний 21, що є планом дій ООН зі сталого розвитку. У 2000 році на саміті ООН «Міленіум» світові лідери прийняли Цілі розвитку тисячоліття. Цими цілями стали: 1) ліквідувати абсолютну бідність і голод; 2) забезпечити загальну початкову освіту; 3) сприяти гендерній рівності та розширенню прав жінок; 4) скоротити дитячу смертність; 5) поліпшити охорону здоров'я матерів; 6) боротися за епідеміями ВІЛ/СНІД, малярії та інших захворювань; 7) забезпечити екологічну стійкість; 8) сформуванню всесвітнє партнерство в цілях розвитку. Планувалось, що ці вісім положень повинні бути виконані до 2015 року (однак цього так і не сталося).

У 2012 році 180 лідерів країн з Організації Об'єднаних Націй знову приділили увагу питанням сталого розвитку на Конференції ООН зі сталого розвитку (Конференції Ріо + 20) у політичному підсумковому документі «Майбутнє, якого ми прагнемо». Документ описує засвоєні уроки, дає оцінку прогресу і прогалин та містить чіткі й практичні заходи щодо реалізації сталого розвитку.

Визнаючи успіхи і проблеми у досягненні Цілей розвитку тисячоліття – і той факт, що потрібна нова програма розвитку після 2015 року – в 2012 році на Конференції ООН зі сталого розвитку у Ріо-де-Жанейро держави домовилися створити відкриту робочу групу для розробки комплексу Цілей сталого розвитку.

Після більш ніж року переговорів, Відкрита робоча група представила рекомендації щодо цілей у сфері сталого розвитку. 193 держави-члени ООН досягли консенсусу щодо підсумкового документу нової програми «Трансформація нашого світу: Порядок денний сталого розвитку 2030».

Розроблено 17 цілей сталого розвитку з 169 цільовими показниками, на протипагу попереднім восьми цілям розвитку тисячоліття, які передбачали досягнення 21 цільового показника. Цілі сталого розвитку стали результатом переговорного процесу за участю 193 держав-членів ООН,

до якого також були залучені безпрецедентно широкі кола громадянського суспільства й інші зацікавлені сторони [5].

Під час адаптації цілей сталого розвитку до українських реалій було сформульовано 86 завдань, які необхідно виконати на загальнодержавному рівні. Найбільше завдань цілей сталого розвитку враховано у Середньостроковому плані пріоритетних дій Кабінету Міністрів України на період до 2020 р. – 52 завдання.

У сучасному світі набуває популярності ідеологія, в основі якої покладено міждисциплінарний підхід, який поєднує в єдине ціле культуру та економіку, охоплюючи культурологічні, економічні, технологічні та політичні аспекти розвитку на мікро- та макрорівнях. Рухійними силами економічного зростання та передумовами всебічного розвитку в умовах глобалізації стає здатність до творчості, доступ до інформації та створення нових знань. Це визнається як базове положення нової парадигми економічної науки. У ХХІ ст. утверджується розуміння єдності творчого потенціалу, культури та економіки, яке веде до становлення нового напрямку в економічній теорії – креативної економіки та економіки культури як її складової [9, с. 137].

Сталий розвиток в наш час залежить від стабільної культури, цілком слушно вважає австралієць Джон Гоукс. *«Якщо розпадеться культура, розпадеться все інше... Культурна діяльність закладає основу стабільному майбутньому... Будь-яке суспільство не зможе вижити, якщо буде нездатним формувати й зберігати, з-поміж інших складових, спільне вираження і відданість «відчуттю смислу і мети». Формування і утримання цього відчуття є культурною діяльністю»* [12].

Культура виступає як середовище для розвитку глобальних процесів, духовною основою особистісної безпеки та визначення пріоритетів національного розвитку. Вона впливає на перспективи економічного розвитку, визначаючи критерії добробуту та моделі споживчої поведінки. Культура формує економічну поведінку людей через систему цінностей та смислів життя.

У сучасній науці культурна політика розглядається як одна з складових політики сталого розвитку. Як приклад, можна навести рекомендації Декларації Ханчжоу, яка була схвалена Міжнародним конгресом «Культура: ключ до сталого розвитку», який проходив в місті Ханчжоу (КНР) 17 травня 2013 року. Так, у вказаній Декларації зазначено, що *«Розвиток визначається культурною і місцевими умовами, які в кінцевому підсумку впливають на результати розвитку. Тому врахування проблематики культури має включатися як четвертий основний принцип розвитку, поряд з правами людини, рівності і стійкості. Культурна складова повинна систематично враховуватися при визначенні сталого розвитку та добробуту, а також при розробці політики і програм у сфері сталого розвитку в ході їх реалізації та при вимірюванні результатів»* [3].

Декларація Ханчжоу змушує авторів документів державної політики виходити з розуміння того, що культура є однією з основ творення стратегічних документів. У наш час культурна політика стає складовою політики національної безпеки. Значення культури як складової політики національної безпеки пов'язано не тільки з завдан-

нями нейтралізації актуальних загроз. Не менш важливим є усвідомлення того, що ефективна культурна політика сприяє розвитку креативного потенціалу українського суспільства та є ціннісною складовою сталого розвитку суспільства [6].

На думку О. Саюка [10], відсутність культурного аспекту призводить до унеможливлення створення загальної картини світового розвитку у контексті ідеології сталого розвитку. Відсутність ціннісного аспекту призводить до значних труднощів із усвідомлення принципів концепції сталого розвитку. Оскільки неможливо здійснювати моделювання суспільного розвитку без культурного та ціннісного аспектів, відсутність яких унеможливорює формування нової людської свідомості, яка покликана трансформувати життєві цінності та окреслити духовні пріоритети та смисли.

На нашу думку, одним із компонентів національної безпеки є культурна безпека. Остання виступає як складний багатоплановий соціокультурний феномен, що відображає універсальність буття. Культурна безпека – стан захищеності особи, суспільства, держави та її територій від внутрішніх і зовнішніх загроз у питаннях культурного розвитку, який дозволяє забезпечити конституційні права, свободи у відповідній сфері культури, гідну якість і рівень життя громадян, суверенітет, територіальну цілісність і сталий розвиток України, оборону і національну безпеку держави [4, с. 141].

Культурна безпека соціуму являє собою якісну характеристику функціонування і розвитку суспільства, стан, за якого відсутні реальні чи потенційні загрози його духовним і культурним цінностям. Культурна безпека особистості – це тенденції розвитку й умови життєдіяльності конкретного індивіда, забезпечення його душевного і психічного благополуччя, а з іншого – це захищеність культурних і духовних цінностей індивіда від потенційних і реальних загроз. Сутність культурної безпеки особистості та її зміст спрямовані на захист життєвих потреб (інтересів) особи, її сенсу життя [2].

Становлення креативної економіки відкриває перед людством нові можливості та перспективи. Водночас виникають нові джерела ризиків. Україна, як країна з відносно молодою та нестабільною системою національного господарства, вимушена одночасно розв'язувати як внутрішні суперечності, так і адекватно реагувати на виклики зовнішнього середовища. Розвиток креативного сектору та економіки культури в найближчій перспективі може стати одним із пріоритетних завдань державної економічної стратегії [9, с. 136]. Відповідно культурна безпека особистості й соціуму стає запорукою адекватних відповідей на виклики соціального середовища та пріоритетом культурної політики держави.

Основними органами, що приймають державно-владні рішення з питань реалізації і захисту прав громадян у сфері культури, є органи виконавчої влади і місцевого самоврядування як загальної, так і спеціальної компетенції. При цьому центральну роль тут відведено Міністерству культури України, функції якого на місцях покладаються на відповідні департаменти і управління культури обласних, районних, Київської та Севастопольської місцевих державних адміністрацій та відділи культури об'єднаних територіальних громад [4, с. 136].

До основних позитивних чинників діяльності органів управління галуззю культури слід, насамперед, віднести адаптацію міжнародного законодавства у сфері культури до вітчизняних реалій. Україною, зокрема, ратифіковано основні конвенції ЮНЕСКО і Ради Європи, що складають підґрунтя для міжнародного співробітництва [1, с. 6]. Головним правовим здобутком сьогодення української культури є прийняття Закону України «Про культуру» від 12.02.2011 р. № 2778-VI, який став законодавчим актом, що відповідає істотно змінній суспільній, культурній, економічній ситуації в Україні [7].

Проте аналіз сучасного стану системи управління галуззю культури засвідчує, що багато проблем, що упродовж десятків років накопичувалися у галузі культури, ще потребують свого розв'язання.

Серед негативних чинників, які перешкоджають подальшому розвитку галузі культури варто виокремити такі:

1. Відсутність цілісної системи державного управління власне галуззю культури, неефективна система прийняття управлінських рішень на загальнодержавному рівні. Головною проблемою в структурі управління є нечіткий розподіл координуючих функцій між різними службами і відомствами.

2. Високий рівень політичної заангажованості та певної ідеологічної спрямованості при прийнятті рішень щодо державної підтримки тих чи інших культурних проєктів, несвоєчасне і недостатнє фінансування державних програм у галузі культури.

3. Розгалуженість нормативної бази не створює чіткого нормативно-правового забезпечення функціонування галузі культури та зумовлює існування різних правових колізій. Зокрема, відсутній єдиний національний стандарт оцінки об'єктів нематеріальної форми; існують суперечності трьох нормативних галузей: права, оподаткування та бухгалтерського обліку; чинне законодавство недостатньо стимулює розвиток меценатства і благодійництва у сфері культури [11].

4. Відсутнє законодавче визначення поняття «культурна безпека» та немає критеріїв забезпечення культурної безпеки у законодавстві України.

5. Культура до цих пір не розглядається як фактор правової медіації, механізм подолання міжгромадянських та міждержавних конфліктів.

6. Продовжує існувати стереотипне уявлення про культуру як елемент «невиробничої» сфери. В той час як саме галузь культури є системоутворюючим елементом організаційної системи, основою продукування смислів і цінностей.

7. Недостатня увага приділяється охороні та збереженню пам'яток історії та культури.

Як зазначили учасники парламентських слухань на тему «Стан, проблеми та перспективи охорони культурної спадщини в Україні» 14 травня 2019 року [8], збереження культурної спадщини як одного з головних чинників формування української національної ідентичності, невід'ємної складової всесвітнього культурного доробку людства є обов'язком держави та громадськості, відповідальністю перед прийдешніми поколіннями. Відповідно до статті 54 Конституції України «держава забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність, вживає заходів для повернення в Україну культурних цін-

ностей народу, які знаходяться за її межами». Популяризація культурної спадщини, використання її освітньо-просвітницького потенціалу, відведення їй належного місця в розбудові єдиного інформаційно-культурного простору сприятиме налагодженню міжрегіонального діалогу, утвердженню толерантності та взаємопорозуміння в суспільстві.

Відповідно основними пріоритетами культурної політики держави повинні стати:

– забезпечення гармонійного розвитку кожної особистості, задоволення її культурних запитів і потреб відповідно до ідей сталого розвитку;

– формування загальнодержавних та регіональних програм забезпечення культурної безпеки з відповідним ресурсним забезпеченням;

– захист власного культурного коду, збереження та примноження історико-культурної спадщини;

– окреслення перспектив цивілізаційного розвитку в умовах глобалізації.

Висновки і пропозиції. Отже, можна стверджувати, що саме культура виступає системоут-

ворюючим чинником державної цілісності, стратегічною основою сталого розвитку та об'єктом національної безпеки. Культура впливає на перспективи духовного розвитку, визначаючи смисли, критерії та цінності. Культурна безпека виступає пріоритетом культурної політики держави та посідає важливе місце серед цілей сталого розвитку людства в XXI столітті. В нових історичних умовах саме культурна безпека особистості та соціуму є запорукою запобігання та нейтралізації деструктивних суспільних викликів та загроз, розширення простору свободи та креативності, базою для підвищення рівня національної конкурентоспроможності. Отож, перспективними, на нашу думку, є подальші дослідження культурної безпеки як результату функціонування культурних індустрій, розкриття значення просторових факторів в розвитку культурних індустрій, визначення економічних та соціальних ефектів державної підтримки культурних проєктів в середньо- та довгостроковій перспективі.

Список літератури:

1. Андрус Г.О. Проблема збереження рухомих пам'яток у період трансформаційних процесів пам'яткоохоронної галузі України. *Питання культурології* : зб. наук. ст. 2008. Вип. 24. С. 6–11.
2. Борканюк А. Культурна безпека особистості як мета культурної політики держави. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер.: Філософія*. 2011. Вип. 9. С. 81–86. URL: http://www.nbu.gov.ua/UJRN/Nznuoafs_2011_9_11
3. Декларация Ханчжоу. Обеспечить центральное место культуры в политике устойчивого развития. URL: http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/pdf/final_hangzhou_declaration_russian.pdf
4. Ігнатченко І. Засади публічного адміністрування у сфері культурної безпеки України як складники адміністративно-правового регулювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 4. С. 135–142.
5. Концепція. URL: <http://wdc.org.ua/uk/sustainable-development/conception>
6. Пріоритетні напрями розвитку державної культурної політики в системі національної безпеки : Аналітична записка НІСД України. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/2130/>
7. Про культуру : Закон України від 12.01.2011 р. № 2778-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17>
8. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Стан, проблеми та перспективи охорони культурної спадщини в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2716-19>
9. Проскуріна М.О. Державна політика економічного розвитку культурної індустрії. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук. Київ, 2018. 479 с.
10. Саюк О.О. Концепція сталого розвитку як необхідна складова побудови оптимальної моделі суспільного розвитку. URL: <http://vestnikzgia.com.ua/article/download/42597/39114>
11. Холодок В.Д. Державне управління охороною культурної спадщини в Україні: стан і перспективи розвитку. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2011_1_49
12. Hawkes Jon. The fourth pillar of sustainability: culture's essential role in public planning. Cultural Development Network (Vic). Australia, 2001. URL: <http://www.theHumanities.com>

References:

1. Andres H.O. (2008). Problema zberezhennia rukhomykh pamiatok u period transformatsiinykh protsesiv pamiatkoohoronoii haluzi Ukrainy. *Pytannia kulturolohi* : zb. nauk. st. Vyp. 24, pp. 6–11.
2. Borkaniuk A. (2011). Kulturna bezpeka osobystosti yak meta kulturnoi polityky derzhavy. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademii»*. Ser. : *Filosofia*. Vyp. 9, pp. 81–86. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoafs_2011_9_11
3. Deklaratsiia Khanchzhou (2013). Obespechyt tsentralnoe mesto kultury v polytyke ustoichyvoho razvytiia. URL: http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/pdf/final_hangzhou_declaration_russian.pdf
4. Ihnatchenko I. (2018). Zasady publicnogo administruvannia u sferi kulturnoi bezpeky Ukrainy yak skladnyky administratyvno-pravovoho rehuliuвання. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, no 4, pp. 135–142.
5. Kontseptsiia (2015). URL: <http://wdc.org.ua/uk/sustainable-development/conception>
6. Priorytetni napriamy rozvytku derzhavnoi kulturnoi polityky v systemi natsionalnoi bezpeky : Analitichna zapyska NISD Ukrainy (2015). URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/2130/>
7. Pro kulturu : Zakon Ukrainy vid 12.01.2011 r. № 2778-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17>
8. Pro Rekomendatsii parlamentskykh slukhan na temu: «Stan, problemy ta perspektyvy okhorony kulturnoi spadshchyny v Ukraini» (2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2716-19>
9. Proskurina M.O. (2018). Derzhavna polityka ekonomichnoho rozvytku kulturnoi industrii. Dysertatsiia na zdobuttia naukovoho stupenia doktora ekonomichnykh nauk. Kyiv, 479 p.
10. Saiuk O.O. (2015). Kontseptsiia staloho rozvytku yak neobkhidna skladova pobudovy optymalnoi modeli suspilnoho rozvytku. URL: <http://vestnikzgia.com.ua/article/download/42597/39114>
11. Kholodok V.D. (2001). Derzhavne upravlinnia okhoronoii kulturnoi spadshchyny v Ukraini: stan i perspektyvy rozvytku. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2011_1_49
12. Hawkes Jon (2001). The fourth pillar of sustainability: cultures essential role in public planning. Cultural Development Network (Vic). Australia. URL: <http://www.theHumanities.com>